

УДК 343.359.2

**В. І. Грушко, д-р екон. наук, проф.,
Університет економіки і права "Крок", м. Київ**

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто особливості впливу негативних чинників на організацію фінансового моніторингу у фінансових посередників. Визначено умови підвищення ризику використання банків та небанківських установ у процесі легалізації доходів у посткризовий період. Сформовано напрямки підвищення ефективності діяльності підрозділів внутрішнього фінансового моніторингу фінансових установ.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, банк, підрозділ внутрішнього фінансового моніторингу, легалізація доходів, ризик.

Постановка проблеми. У сучасних посткризових умовах розвитку ринку зростає ризик використання фінансових посередників у процесі легалізації доходів, що зумовлено низкою соціально-економічних факторів. Значна кількість фінансових посередників протягом останніх років функціонували в умовах спаду ринкової кон'юнктури та відтоку постійних клієнтів, що призвело до отримання ними значних збитків. Низька плинність кадрів у підрозділах внутрішнього фінансового моніторингу, відсутність системи проведення ротачії керівників даних служб на рівні суб'єктів первинного фінансового моніторингу призводить до зростання ризиків використання фінансового посередника для легалізації доходів. Дані особливості визначають актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дану тематику розглядала значна кількість науковців та практиків, у тому числі С. Аржевітін [1], О. О. Балануца [2], І. Г. Бірюкова [3], С. В. Васильчак [4], О. Й. Жабинець [5], О. А. Єрмоленко [7], Т. Б. Ковч [8], Н. М. Лисьонкова [7], С. В. Леонов [9], С. В. Теплий [4], Н. В. Синюгіна [11–12] та інші. Зокрема С. Аржевітін обґрунтував необхідність включення до суб'єктів фінансового моніторингу нефінансових посередників (нотаріусів, юристів, аудиторів, бухгалтерів) [1], О. Й. Жабинець визначила умови співпраці національної системи фінансового моніторингу та міжнародних профільних організацій з урахуванням особливостей розвитку фінансової системи України [5], в роботах Н. В. Синюгіної вдосконалено модель аналізу проведення моніторингу взаємодії різних за галузями суб'єктів господарювання [11–12].

Не вирішені раніше проблеми. Незважаючи на глибину та значущість проведених наукових досліджень, залишаються недостатньо

розкритими окремими аспектами оптимізації ризику використання фінансових посередників у процесі легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у посткризових умовах діяльності ринку фінансових послуг.

Мета статті – визначити сучасні проблеми організації внутрішнього фінансового моніторингу у фінансових посередників у посткризових умовах та можливі шляхи їх усунення для побудови цілісної та ефективної системи внутрішнього фінансового моніторингу на рівні суб'єкта первинного фінансового моніторингу.

Виклад основного матеріалу. Діяльність усіх фінансових посередників відбувається під впливом великої кількості ризиків, одним з найбільш небезпечних з яких є ризик використання їх для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. До найбільш негативних наслідків реалізації цього ризику для фінансового посередника належить накладення штрафних санкцій за неналежний рівень організації та проведення внутрішнього фінансового моніторингу, втрата ним ділової репутації та відкликання ліцензії на право здійснення фінансових операцій.

Як показує світовий досвід, невідповідність правилам організації внутрішнього фінансового моніторингу може призвести до втрати фінансовим посередником як ділової репутації, так і ліцензії на проведення ним фінансових послуг або навіть ліквідації фінансової установи. Про це свідчить приклад швейцарського приватного банку Wegelin and Co, який було засновано в 1741 році та відносно якого в 2012 році було виявлено факти ухилення від оподаткування та легалізації доходів американських громадян протягом 10 років шляхом приховування інформації про їх спеціальні рахунки на суму більше ніж 1,2 млрд. дол. США. При цьому співробітники банку визнали факти порушень у процесі ідентифікації клієнтів, вони володіли інформацією про дані спеціальні рахунки, проте не забезпечили додаткове їх вивчення для встановлення фактів легалізації незаконних доходів. При цьому захист прав клієнтів у банку Wegelin and Co було поставлено вище за вимоги до організації фінансового моніторингу. Внаслідок виявлення даних операцій цей банк був змушений визнати процес власної ліквідації та виплатити уряду США 57 млн. дол. штрафних компенсацій.

Також у 2008–2009 рр. відбувся аналогічний випадок з одним із найбільших банків Швейцарії UBS AG, що забезпечував ухилення від сплати податків американських громадян на суму більше, ніж 20 млрд. дол. США. При цьому до банку UBS AG було висунуто штрафні санкції в розмірі 780 млн. дол. США та вимогу розкриття інформації про більше ніж 250 власників підозрілих рахунків.

Прикладом відкликання ліцензії на здійснення банківських операцій є комерційний банк “СахаДаймондБанк” (Росія, 2010 р.), який не дотримувався вимог про організацію фінансового моніторингу та невчасно надавав відомості про підозрілі фінансові операції, що і стало однією з причин позбавлення його ліцензії.

Загальні засади організації внутрішнього фінансового моніторингу визначені Законом України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму”. Зокрема визначено, що внутрішній фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, які здійснюються суб’єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, із застосуванням підходу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників; подання інформації спеціально уповноваженому органу про операції, що мають високий ступінь ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму, а також додаткової інформації про фінансові операції та їх учасників, що стали об’єктом фінансового моніторингу з боку спеціально уповноваженого органу [10].

У той же час існування значної різниці у вимогах до сум обов’язкового та внутрішнього фінансового моніторингу, а також встановлені критерії сумнівності фінансових операцій дозволяють особам, які проводять легалізацію доходів, уникати обов’язкового фінансового моніторингу шляхом дроблення сум фінансових операцій та уникнення окремих критеріїв сумнівності.

Дані особливості обумовлюють можливості явно та неявно використовувати фінансових посередників у процесі легалізації доходів, оскільки для збереження існуючих і залучення нових клієнтів окремі процедури внутрішнього фінансового моніторингу відповідальним працівником підрозділу внутрішнього фінансового моніторингу можуть бути формалізовані.

У 2011 році 96,8 % повідомлень про підозрілі фінансові операції було отримано від банківських установ, рівень організації внутрішнього моніторингу в яких є досить ефективним і постійно контролюється з боку НБУ. У той же час 3,2 % повідомлень про підозрілі фінансові операції було отримано від небанківських установ, з яких 71,5 % – від страхових компаній, 8,9 % – від компаній з управління активами, 7,1 % – від інших суб’єктів первинного фінансового моніторингу, 4 % – від торгівців-зберігачів, 3,6 % – від нотаріусів, 3,4 % – від торгівців цінними

паперами, решта – від інших професійних учасників ринку цінних паперів.

За даними річного звіту Державної служби фінансового моніторингу України, в 2011 році 45,6 % повідомлень про підозрілі фінансові операції надійшли саме за ознаками внутрішнього моніторингу, тоді як за ознаками обов'язкового та внутрішнього моніторингу – лише 0,5 % [6].

Враховуючи менший наглядний контроль з боку фінансових регуляторів за діяльністю небанківських установ, ніж за банками, в тому числі – і в розрізі внутрішнього фінансового моніторингу, зростають ризики проведення операцій легалізації доходів саме з використанням небанківських фінансових посередників.

На основі узагальнення проблем функціонування внутрішнього фінансового моніторингу [7–9; 11] можна визначити такі проблеми організації внутрішнього фінансового моніторингу в Україні:

- значна різниця у вимогах до проведення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу;
- відсутність гармонізованих методик оцінки діяльності клієнтів – ініціаторів фінансових операцій, у тому числі їх ділової репутації, галузево-територіальної діяльності та інших критеріїв;
- низька плинність і ротація керівників підрозділів внутрішнього фінансового моніторингу в банківських та небанківських установах.

З урахуванням виділених недоліків в організації внутрішнього фінансового моніторингу особливої актуальності сьогодні набуває:

- проведення періодичних ротацій керівників підрозділів внутрішнього фінансового моніторингу фінансових посередників;
- гармонізація програм підготовки працівників підрозділів внутрішнього фінансового моніторингу банківських та небанківських установ;
- на основі світового досвіду реалізації фінансового моніторингу та з урахуванням української специфіки надання фінансових послуг різними фінансовими посередниками, розробка та впровадження методики оцінки ділової репутації клієнтів – ініціаторів фінансових операцій;
- забезпечення гнучкості встановлення мінімальних розмірів суми фінансової операції з урахуванням критеріїв її сумнівності, особливостей економічного розвитку країни, галузі та регіону діяльності клієнтів – ініціаторів фінансових операцій, а також рівня їх ділової репутації, що дозволить реалізувати вибірково превентивну функцію фінансового моніторингу.

Наведені рекомендації повинні бути реалізовані з урахуванням координації діяльності суб'єктів державного і первинного рівнів фінансового моніторингу, що дозволить проводити моніторинг діяльності клієнтів фінансових посередників комплексно та протягом тривалого періоду, виявляти ринкові, галузеві і територіальні особливості окремих видів економічної діяльності та включати до програм моніторингу суб'єктів, які мають значні відповідні відхилення та сумнівну ділову репутацію.

Висновки. У сучасних посткризових умовах значно зростає ризик використання фінансових посередників у процесі легалізації доходів за рахунок значного ризику персоналу, в тому числі внаслідок можливого зловживання тривалим перебуванням на керівній посаді та частій зміні керівного персоналу фінансового посередника. Саме тому виникає необхідність удосконалення внутрішніх методик оцінки клієнтів фінансових установ та їх операцій з урахуванням визначених законодавством розмірів проведення обов'язкового фінансового моніторингу і критеріїв сумнівності фінансових операцій. Для побудови ефективної системи фінансового моніторингу слід формувати єдині вимоги до рівня кваліфікації відповідальних працівників підрозділів внутрішнього фінансового моніторингу, терміни та механізми проведення їх ротації, врахування сучасних світових тенденцій і досвіду фінансового моніторингу для запобігання легалізації доходів через фінансового посередника. Зазначені пропозиції дозволять покращити методично-організаційні особливості організації внутрішнього фінансового моніторингу в банках та небанківських установах у посткризових умовах.

Список літератури

1. Аржевітін С. Деякі питання фінансового моніторингу в Україні / С. Аржевітін // Економіст. – 2010. – № 8. – С. 47–50.
2. Балануца О. О. Фінансовий моніторинг як гарантія економічної безпеки держави: порівняння національного та зарубіжного досвіду / О. О. Балануца // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 1. – С. 35–38.
3. Бірюкова І. Г. Основні проблеми фінансового моніторингу у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом / І. Г. Бірюкова // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2012. – № 1(56). – С. 235–241.
4. Васильчак С. В. Фінансовий моніторинг в Україні / С. В. Васильчак, С. В. Теплий // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19(13). – С. 302–306.
5. Жабинець О. Й. Особливості здійснення в Україні фінансового моніторингу легалізації отриманих злочинним шляхом доходів / О. Й. Жабинець // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19(4). – С. 282–289.
6. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2011 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ДСФМУ // Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2012/06.02.2012/ZVIT%202011_1.pdf. – Заголовок з екрана.

7. Єрмоленко О. А. Фінансовий моніторинг в Україні / О. А. Єрмоленко, Н. М. Лисьонкова // Вісник економіки, транспорту і промисловості. – 2012. – № 37. – С. 23–26.
8. Ковч Т. Б. Місце і роль фінансового моніторингу в забезпеченні життєдіяльності / Т. Б. Ковч // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 2(11). – С. 265–272.
9. Леонов С. В. Ризики в системі “банк – клієнт” при здійсненні фінансового моніторингу / С. В. Леонов, О. О. Куришко // Вісник Сумського державного університету. – 2010. – № 1. – Т. 2. – С. 173–181. – Серія “Економіка”.
10. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму : Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 1. – Ст. 2.
11. Синюгіна Н. В. Особливості застосування економетричної моделі проведення фінансового моніторингу в об’єднуючому фазовому просторі / Н. В. Синюгіна // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. – 2010. – № 1(8). – С. 128–132.
12. Синюгіна Н. В. Фінансовий моніторинг як форма фінансового контролю за діяльністю банківських установ / Н. В. Синюгіна // Управління та розвиток. – 2012. – № 7(128). – С. 162–163.

Отримано 24.12.2012

Summary

The peculiarities of impact of negative factors on the organizing of financial monitoring in banking institutions are allocated. The conditions which lead to raising the risk of banks and non-banking institutions involving in money laundering process under post-crisis period are determined. The ways of increasing the efficiency of internal financial monitoring in financial institutions are formed.